

РОЗДІЛ 1. МОДЕРНІЗАЦІЯ ЗМІСТУ ОСВІТИ

УДК 378.091

Валентин Тесленко,
ORCID ID 0000-0002-2327-0420
м. Київ

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація.

Громадянська освіта молоді завжди була і залишається важливим сегментом у теоретичній та практичній сферах інтегрованої діяльності педагогів та науковців. Ця важлива форма освіти є актуальною в пострадянських країнах, і особливо в Україні, яка розвиває власну незалежність у складних умовах, пов'язаних із численними зовнішніми та внутрішніми проблемами. Ми вважаємо, що в цьому контексті важливо дотримуватися такого підходу, який, спираючись на пріоритет загальних цінностей та толерантність до різних суспільно-політичних поглядів у державі, буде сприяти зміцненню єдності громадян і молодого покоління.

Ключові слова: громадянська освіта; громадянство; демократичне суспільство; навчально-виховний процес; патріотизм; право; моральність; загальнолюдські та загальнолюдські цінності; освітнє середовище; студентське уряд; професіоналізм.

У сучасному цивілізованому світі сформовано розуміння стратегічної значущості освіти, науки та виховання, які насамперед постають базовим фактором стабільності, сталого соціально-економічного розвитку й успішності провідних демократичних країн. Важливе місце в цьому багатовекторному процесі зокрема належить громадянському вихованню, яке формує активну життєву позицію молоді, надає необхідні знання та вміння щодо правильного використання власних громадянських прав, дотримання законів, розуміння особистісної відповідальності тощо. Так, у Сполучених Штатах Америки, європейських країнах, Японії виховання сучасного громадянина визначають як важливий інструмент підтримки базової державної стратегії, що відображає широке коло національних, етнічних, культурних традицій і особливостей. Освіта, зорієнтована на громадянське виховання та дотримання загальнолюдських прав людини, є одним із важливих напрямів діяльності Ради Європи. Зокрема, 2005 р. було оголошено Європейським роком громадянськості через освіту, а у 2010 р. міністрами закордонних справ було затверджено Хартію виховання демократичної громадянськості й освіти у сфері прав людини, основні положення якої спрямовані на «розширення можливостей учнів і студентів здійснювати та захищати свої демократичні права, відігравати активну роль у демократичному житті з метою просування та захисту демократії та верховенства права» [11]. У країнах пострадянського простору, зокрема й в Україні, на складному етапі побудови державності та реальної демократії цілеспрямоване здійснення громадянського виховання молодого покоління є актуальним. У цьому процесі важливу роль відіграє система вищої освіти, де відбувається не лише професійна підготовка майбутніх фахівців, а й формування їхньої громадянської компетентності, соціальної та політичної культури.

Необхідно зазначити, що виховання в широкому розумінні вивчають у науковій літературі з позицій впливу суспільства на особистість, яка розвивається, щодо її підготовки до гармонійного існування в людському середовищі. У Педагогічному словнику виховання визначено як «соціалізація, тобто процес формування інтелекту, фізичних і духовних сил підростаючого покоління...» [7]. З позицій психологічної науки виховання трактують як «діяльність для передачі соціально-історичного досвіду, планомірний і цілеспрямований вплив на свідомість і поведінку людини з метою формування певних установок, понять, принципів, ціннісних орієнтацій, що забезпечує умови для їхнього розвитку, підготовки для громадянського життя та праці...» [8]. У педагогічному сенсі виховання здебільшого розуміють як цілеспрямована освітня діяльність, призначення якої полягає у формуванні якісних характеристик особистості, системи знань, поглядів і переконань. Подібні підходи до визначення сутності виховання, що за сучасних умов задає важливі орієнтири у сфері різнопланових суспільних змін, свідчать про тісний взаємозв'язок виховної діяльності з соціальним середовищем і його різноманітними характеристиками. Це сприяло виникненню в наукових колах нового терміна – «соціальне виховання», під час визначення якого російський професор А. Мудрик акцентує на тому, що «результати й ефективність виховання в умовах соціального оновлення суспільства визначаються не стільки тим, як воно забезпечує засвоєння та відтворення людиною культурних цінностей і соціального досвіду, скільки успішністю підготовки молодих членів суспільства до свідомої активності та самостійності творчої діяльності, що дає їм змогу ставити і розв'язувати завдання, що не мають аналогів у досвіді попередніх поколінь» [6].

Оскільки загальна стратегічна мета виховання полягає в оптимальній соціалізації особистості, то логічно визнати те, що запорукою успішної громадянської соціалізації буде цілеспрямоване громадянське виховання. Зауважимо, що громадянське виховання вчені визначали по-різному, залежно від історичного розвитку суспільних відносин у певних країнах. Проте навіть сьогодні актуальною залишається думка відомого німецького філософа І. Канта про те, що «у громадянському вихованні необхідно виходити із загальнолюдських цінностей, що зближують і об'єднують людей різних національностей» [2].

Сучасні підходи до громадянського виховання, формування громадянськості, яке в наукових колах визначається як якість, властивість поведінки людини-громадянина, здебільшого базуються на гуманістичній парадигмі, що, на думку американського дослідника П. Куртца, «передбачає повагу до кожної особистості, розвиток відповідних якостей, які допоможуть молодій людині зорієнтуватися в нагальних проблемах, усвідомити та зайняти власне місце у сучасному світі» [5]. Подібним чином розглядає виховання громадянських якостей шведський педагог-гуманіст Т. Хюсен. Науковець стверджує, що воно «має бути підпорядковане задачі величезного морального потенціалу формування людини-громадянина, інтернаціоналіста і гуманіста, з огляду на те, що горизонт сприйняття молоддю розширюється до масштабів світу» [12]. Пріоритетність ролі громадянського виховання в загальній стратегії навчання та вільного розвитку молоді підкреслює у своїх дослідженнях професор, президент соціологічного товариства Франції М. Крозьє, зазначаючи, що «громадянське виховання особистості зорієнтовано й на розвиток у молоді свободи, а тому має бути в центрі сучасної освіти» [4]. З позицій особистісної відповідальності підходять до визначення цього терміна французькі дослідники С. Гуд і В. Меркель, на думку яких, громадянське виховання – «це така форма виховання, що розвиває в молодих людей свідоме прийняття громадянського обов'язку» [9]. Російська дослідниця Г. Коджаспірова, акцентуючи на соціально-аксіологічному аспекті проблеми, розкриває цей напрям виховання як «процес формування в особистості поваги до закону та безперечне підкорення йому, нормам колективного життя, розвиток її громадянського самопізнання, соціальної та політичної відповідальності, культури міжнародних відносин, громадянських почуттів та якостей; патріотизму, національної та расової терплячості, почуття громадянського обов'язку та соціальної відповідальності, готовності захищати Вітчизну, відстоювати власні погляди» [3]. Видатний український педагог і науковець

В. Сухомлинський, використовуючи морально-ціннісну основу виховання громадянина-патріота вважав, що «громадянське виховання підрастаючого покоління має бути спрямовано на розуміння добра і зла, справедливості та несправедливості, честі та безчестя, а також формувати непримиренність до всіх проявів соціального зла» [10].

Необхідно підкреслити, що різні підходи вчених до визначення сутності громадянського виховання свідчать про складність, багатогранність і унікальність цього феномену, що в цивілізованому демократичному світі набуває нового наповнення на засадах утвердження загальнолюдських і національних цінностей.

Зазначимо, що в межах обраної нами проблематики дослідження громадянське виховання студентської молоді як основа формування громадянського демократичного суспільства зумовлює появу нових специфічних вимог до її відповідної організації та має певну специфіку, оскільки відбувається під час складного та динамічного процесу професійної підготовки майбутніх фахівців. Відповідно до аналізу науково-теоретичної літератури та реального практичного досвіду *ми будемо розуміти громадянське виховання студентів під час їх навчання у закладі вищої освіти (ЗВО) як процес професійного створення належних соціально-педагогічних умов і дієвої, системно-цілеспрямованої їх реалізації щодо розвитку пізнавальної, мотиваційної, аксіологічної та практично-діяльній сфер особистості молоді людини з метою формування її основних громадянських якостей.*

Освіта і виховання в сучасному ЗВО є різноплановою та поліморфною «педагогічно-студентську» та «студент-студентську» взаємодією, яка породжує створення ситуації множинності її планів і форм та ускладнює загальну схему цілісного освітнього процесу. Відповідно до загального розмежування дефініцій освіти і виховання, потрібно розмежовувати громадянську освіту (процес опанування студентами комплексом відповідних наукових знань про права й обов'язки громадян і формування на цих засадах громадянського мислення) і громадянське виховання (цілеспрямований процес формування особистості як громадянина) та розглядати їх як самостійні та специфічні поняття. Вони розрізняються за основними видами реалізації: громадянська освіта реалізується в різноманітній освітньо-теоретичній і практичній діяльності, а громадянське виховання – переважно через міжособистісне спілкування. Однак ці категорії єднає спільність базових механізмів надбання молоді людиною відповідного соціального досвіду. Громадянська освіта та громадянське виховання в системі вищої освіти органічно пов'язано, оскільки мають взаємозумовлені цілі, спрямовані на підготовку професіонала та громадянина. *Отже, формування громадянських якостей молодих людей під час освітнього процесу у ЗВО необхідно розглядати як спільний процес, під час якого громадянська освіта та громадянське виховання гармонійно об'єднуються.*

Узагальнюючи різні підходи дослідників щодо чинників, що впливають на громадянське виховання студентської молоді, необхідно виокремити певні загальні групи з них, а саме:

- *соціально-економічні* (стан економіки; загальний рівень життя громадян; «полярність» у доходах окремих верст населення тощо);
- *політичні* (довіра до чинної влади; морально-психологічна атмосфера в суспільстві; рівність громадян перед законом; політичні свободи та рівень розвитку громадянського суспільства; наявність справедливого соціально-політичного кар'єрного «ліфту» для молоді тощо);
- *психолого-педагогічні* (рівень освіченості молоді; сприйняття суспільством значущості та престижності освіти; наявність відповідного «пакету» цінностей і мотивів громадянської діяльності студентства; загальний стан морального та патріотичного виховання тощо).

Окреслений нами відповідний вплив об'єктивного та суб'єктивного характеру актуалізує проблему громадянської освіти в нашому суспільстві, підкреслює її системність і комплексність, що потребує розвитку факторів у напрямі зміцнення демократії та стабільного гармонійного розвитку держави.

Організація та здійснення громадянського виховання студентів як об'єктивно існуючого соціально-педагогічного процесу, що розвивається, потребує грамотного та професійного

підходу на засадах системності, комплексності та послідовності. Його сутність потрібно розкривати через науково обґрунтоване визначення відповідних цілей, задач, підходів, принципів, змісту та форм організації.

Цілі громадянського виховання молоді у ЗВО визначають з урахуванням трьох векторів їхньої спрямованості: 1) освітні, 2) виховні, 3) соціальні. *Головна мета цього процесу, на нашу думку, має фокусуватися на комплексному формуванні громадянської свідомості (як комплексу громадянських знань, цінностей і переконань) та громадянській поведінці.*

Здійснення комплексного аналізу проблеми на теоретичному та практичному рівнях надає можливість визначити головні методологічні підходи, що впливають на ефективність організації громадянського виховання студентів у сучасних ЗВО.

1. *Особистісно орієнтований підхід* як методологічна орієнтація на систему дій щодо забезпечення відповідними засобами підтримки самопізнання, саморозвитку та самореалізації особистості, розвитку її унікальної індивідуальності. Практична реалізація цього підходу в організації системи громадянського виховання студентів у ЗВО передбачає створення соціально-виховного середовища на основі суб'єкт-суб'єктних відношень між учасниками освітнього процесу, знання науково-педагогічними працівниками індивідуальних особливостей, суспільно-політичних поглядів, пріоритетів молодих людей, уміння оцінювати рівень сформованості відповідних особистісних якостей і створювати належні умови щодо оптимального розвитку їх життєвих і громадянських компетентностей.

2. *Системний підхід*, що полягає в необхідності розгляду різних явищ (об'єктів) з позицій системи, яка має цілісний комплекс взаємопов'язаних елементів і власні закони функціонування, що забезпечує відповідну інтеграцію знань. У контексті проблеми, яку ми розглядаємо, цей підхід утворює необхідність розгляду, аналізу та дослідження процесу громадянського виховання особистості студента під час його навчання в ЗВО як цілісну систему взаємопов'язаних структур змістовного, процесуального та результативного характерів.

3. *Діяльнісний підхід*, що визначається науковцями як процес діяльності людини, за результатами якого формуються основи її свідомості та відбувається саморозвиток і самоактуалізація особистості. Використання зазначеного підходу безпосередньо в процесі громадянського виховання студентів передбачає цілеспрямовану діяльність щодо їх залучення до видів продуктивної діяльності у різних напрямках, зокрема освітньому, творчому, дослідному, соціально-орієнтованому, що сприятиме активному розвитку та соціалізації особистості та закладає основи громадянської культури.

4. *Ціннісний підхід*, сутність якого полягає у спрямованості діяльності на гуманістичний розвиток особистості як мету, суб'єкт і результат. У контексті розв'язання важливих задач професійної освіти такий підхід, що певним чином визначає засади гуманістичної педагогіки та психології, необхідно розглядати як один із головних, оскільки в цьому випадку відбувається визнання людини, яка отримує освіту ціннісним суб'єктом діяльності. Важливо, що наявність аксіологічних орієнтирів буде безпосередньо впливати на формування рівноправних взаємин між учасниками освітнього процесу та буде сприяти створенню позитивного психологічного мікроклімату. Під час організації освітньої діяльності в контексті визначеної нами проблеми означений підхід передбачає орієнтацію на певний набір: цінностей, зокрема загальнолюдського рівня (людське життя, мир, свобода, честь, гідність тощо), цінностей, що послідовно передаються наступним поколінням (праця, вихованість, гуманізм, взаємоповага, сім'я тощо); цінностей сучасного соціального розвитку демократичного суспільства (право, громадянська позиція, громадянська культура, ініціативність, конкурентоздатність, успішність тощо). Їх сформованість має визначати соціальну стійкість і громадянський рівень особистості.

Розуміння, визначеність головної мети та методологічних підходів дає змогу сформулювати та конкретизувати *задачі громадянського виховання студентської молоді*. До основних з них можна зарахувати:

а) формування необхідної системи знань і навичок громадянської участі, які необхідні громадянину в сучасному суспільстві;

б) формування світогляду на основі прийняття загальнолюдських, громадянських і правових демократичних цінностей;

в) формування громадянського мислення, освіченості та громадянської компетентності;

г) розвиток у студентів громадянських якостей ціннісного характеру: любові до Батьківщини, власного народу, його культури і національного надбання; інтернаціоналізму та толерантності; поваги до культурних традицій і державності інших народів;

д) розвиток потреби у громадянській активності та громадських діяч; набуття досвіду в соціально-значущій, правовій, політичній та професійній діяльності з позицій законослухняної та критичної правосвідомості.

Науково обґрунтований підхід щодо досягнення означеної мети та реалізації поставлених задач передбачає наявність узгодженості з принципами освітньо-виховної спрямованості, що передусім відображають базові вимоги до загальної організації цього процесу, визначають засади взаємодії його суб'єктів, а також орієнтують на змістовне наповнення, вибір відповідних методів і технологій. Серед широкого кола принципів, що використовують у реальній практиці під час моделюванні процесу громадянського виховання, необхідно зосередити увагу на таких принципах:

– *цілісності та системності освітнього і виховного процесів*: спрямована активізація сфери пізнання та усвідомлення, мотиваційних, емоційних і ціннісних складників під час освітнього процесу мають гармонійно поєднуватися з дослідною діяльністю, іншими позанавчальними і соціально-виховними заходами в загальному напрямі формування громадянських якостей студентів;

– *визнання громадянських прав молоді людини та повага до нього* передбачає, що гуманістична спрямованість освітнього процесу та створення середовища суб'єкт-суб'єктності у взаєминах на рівні «студент – науково-педагогічний працівник», рівноправних і поважних відносин між молодими людьми задає орієнтири толерантності та поваги до особистості, яка формується в стінах ЗВО, а також сприяє утвердженню цінності кожної людини;

– *демократизації* передбачає наявність системи загального освітньо-виховного процесу, зокрема щодо громадянського виховання (як його важливий складник), якій має бути притаманна внутрішня організація, що сприятиме формуванню студента, здатного мислити творчо та вільно; важливим фактором у цьому контексті є надання всім учасникам процесу певних свобод у площині самоосвіти, саморозвитку, самовиховання та самоорганізації;

– *суспільної спрямованості виховання* передбачає, що формування громадянських цінностей студентської молоді має здійснюватися відповідно до загальнолюдських і національних положень, закріплених у стратегічних міжнародних документах, а також концепціях, програмах країни і ЗВО; саме гармонізація відповідних цілей міжнародних демократичних інституцій, держави, суспільства й особистості (що має знайти відображення у програмі громадянського виховання студентів в освітньому закладі) створює сприятливі умови для становлення громадянської позиції молоді особистості;

– *особистісно орієнтованого підходу* передбачає, що вивчення, розуміння та врахування особистісних характеристик молоді людини, зокрема її ціннісної орієнтації, життєвих планів, уподобань, сформованих громадянських установок, темпераменту, вольових якостей, домінуючих мотивів діяльності, дає змогу більш ефективно будувати та реалізовувати індивідуальну траєкторію громадянського розвитку;

– *варіативності* визначає, що досягнення дієвого результату в системі формування громадянських якостей студентства передбачає оптимальне використання різних форм і методів діяльності, різних технологій реалізації змісту громадянського виховання;

– *єдності виховних впливів* передбачає, що формування молоді людини як громадянина відбувається в різних мікросоціумах, тому з метою посилення відповідного педагогічного

впливу важливим є забезпечення узгодженості та взаємодоповнюваності дій освітнього закладу, суспільних інститутів, громадських організацій та осіб, причетних до громадянського виховання.

Необхідно зазначити, що багатогранність і досить високий рівень складності здійснення дієвого громадянського виховання в ЗВО підкреслює необхідність злагодженості та взаємодоповнюваності таких відповідних її компонентів, як правовий, національно-патріотичний, соціальний, загальнолюдський з обов'язковим врахуванням індивідуальних особливостей кожного студента. У контексті визначеної проблеми доцільно сконцентрувати увагу на грамотній реалізації пріоритетних напрямів відповідного виховання, серед яких потрібно виокремити:

1) *правове виховання*, як цілеспрямовану діяльність науково-педагогічних працівників щодо розуміння студентами власних громадянських прав і обов'язків, знань і внутрішньої поваги до правових норм і правил, уміння використовувати їх на практиці, свідомого сприйняття юридичних законів, а також навичок громадянської поведінки відповідно до вимог, прийнятих у сучасному демократичному суспільстві;

2) *патріотичне виховання*, у процесі якого в молодій людині формується любов до Батьківщини, свого народу, повага до його історичного минулого, культури, традицій, а також готовність захищати честь, гідність і незалежність своєї країни;

3) *національне та інтернаціональне виховання*, реалізація якого сприяє, з одного боку, соціальній взаємодії на засадах народної культури, долучає до національно-культурних цінностей, формує самосвідомість і національний менталітет молодій людині (на думку видатного науковця К. Ушинського «виховні ідеї кожного народу сповнені національністю більше ніж що-небудь інше») [1], а з іншого – закладає фундамент розуміння історичного соціального досвіду інших народів, міжкультурній і міжрелігійній толерантності, прихильності до солідарності людей різних націй і рас, відповідної взаємної довіри, інтеграції соціально-культурних цінностей, накопичених політико-правових демократичних засад та елементів ефективності існування різних форм громадянського суспільства, а також розмаїття знань, технологій тощо;

4) *виховання на основі загальнолюдських цінностей*, що має бути зорієнтовано на: формування в студентській молоді розуміння єдності та взаємозалежності світу, сприйняття ідеалів гуманізму, свободи, добра, соціальної справедливості, унікальності кожної особистості, розуміння її права на життя, гідне існування, власну думку, громадську позицію, необхідності збереження та розвитку самого життя в його природній і культурній формі, утвердження миру, демократії, несприйняття, а також протидії насильству, злочинності, тиранії та моральному приниженню людини.

Дієвість громадянського виховання молодих людей під час їхнього освітнього процесу в ЗВО буде визначатися якістю створеної цілісної та динамічної системи загальної професійної підготовки, що має містити належні умови щодо розвитку громадянськості майбутнього фахівця, становленню його активній життєвій позиції як свідомого та небайдужого громадянина, надання йому базових елементів соціального досвіду. Оскільки освітньо-виховне середовище ЗВО є складним, то виникає необхідність щодо оптимального включення студентів у його головні компоненти, серед яких, на нашу думку, необхідно виокремити такі:

а) змістовно-орієнтований компонент, що визначає комплексні заходи щодо оптимального збагачення змісту освітніх дисциплін гуманітарного та соціального характеру актуальними темами громадянської спрямованості; упровадження відповідних спеціальних дисциплін та елективних курсів за вибором, факультативів, гуртків тощо;

б) компонент освітніх і наукових досліджень, що передбачає введення певних тем громадянського спрямування в дослідні проекти, реферати, наукові доповіді, курсові роботи тощо, а також залучення студентів до обговорення актуальних питань соціально-значущого характеру в наукових товариствах, проблемних дослідних групах, конгресах, конференціях, асамблеях, симпозіумах; поєднання індивідуальних і групових форм означеної діяльності сприятиме розвитку творчо-пізнавальної активності, становленню позиції студента-дослідника у сфері політико-правових взаємин відповідних суб'єктів соціуму;

в) діяльнісно-виховний компонент соціальної, відповідне наповнення якого передбачає, *по-перше*: участь молодих людей у студентському самоврядуванні, особливості змісту якого на сучасному етапі полягають у набутті соціально-практичного характеру, що дає змогу розвивати творчу ініціативу молодих людей, соціальну активність і відповідальне ставлення до можливостей і перспектив власного професійного, морального та громадянського самовизначення; *по-друге*: залучення студентів до різних виховних заходів громадянського спрямування, зокрема, зустрічей у форматі політичних клубів, круглих столів, творчих вечорів із державними і політичними діячами, вченими, фахівцями права, представниками громадських організацій, партій, рухів; співучасть студентської молоді в соціально-значущих практичних заходах політико-правового характеру разом із представниками органів місцевого самоврядування та громадськості; *по-третє*: сприяння самовихованню студента-громадянина; відповідно до розуміння специфічності цього процесу, що передбачає самоутвердження особистості студента під час освітнього процесу у ЗВО та належний рівень його загальної культури, готовності та здатності до самопізнання, самоаналізу та самооцінювання. Важливим для науково-педагогічних працівників і громадських організацій є послідовність і скоординована діяльність від формування в майбутнього фахівця розуміння значущості та перспективи самовдосконалення в соціально-політичному контексті до безпосередніх практичних кроків в обраному напрямку та стійкої потреби у відповідній систематичній діяльності над собою.

У складному процесі формування громадянської позиції та соціалізації студентської молоді важливу роль відіграє науково-педагогічний працівник і керівний склад ЗВО. Саме вони мають створити таке сприятливе соціально-виховне середовище, що період перебування в університетських стінах має стати для студентів школою громадянськості та морального становлення. Необхідним кроком постає створення відповідної дієвої виховної системи, що передбачає: оперативний конструктивізм під час планування власних дій і дій студентів; організаційно-управлінську діяльність щодо залучення молодих людей до різноманітних освітньо-виховних, науково-дослідних та соціальних заходів громадянського спрямування; комунікативну діяльність у сфері встановлення педагогічно доцільних відносин учителя з учнями та представниками громадськості на основі суб'єкт-суб'єктності потребує від науково-педагогічного працівника високого рівня професійної майстерності та педагогічної культури. Науково-педагогічний працівник постає в ролі наставника-помічника, який має стати взірцем для молоді, носієм моральності, справедливості й такту. Він з позицій глибоких наукових знань, власного авторитету і життєвого досвіду має зорієнтувати студентів на демократичні ідеали, патріотизм, прагнення до постійного самовдосконалення, формувати готовність молодих людей до гармонійного життя в сучасному громадянському полікультурному суспільстві, а також закладати необхідні вміння керувати власною життєдіяльністю з урахуванням соціальних установок, норм і цінностей. У системі зазначеної виховної діяльності, враховуючи наявність впливів на процес формування громадянських якостей студентів, важливим є налагодження науково-педагогічними працівниками паралельно з індивідуальною контактністю з учнями також довірливого комунікативного зв'язку з їх сім'ями, неформальними групами та спільнотами.

Таким чином, необхідно підкреслити, що для громадянського виховання студентів під час їх освітнього процесу у ЗВО характерними є складність та специфічність, адже те, що відбувається протягом динамічного процесу професійної підготовки фахівців, має певні особливості. Необхідно зазначити, що організація відповідної роботи щодо створення гармонійно поєднаних умов комплексного розвитку когнітивної, аксіологічної, мотиваційної та практично-діяльнісної сфер особистості молодих людей з позицій політико-правового, морального, патріотичного, загальнолюдського та професійного аспектів повинно мати системний і цілеспрямований характер. Дотримання вимог сучасних методологічних підходів, наукових принципів, використання різних форм організації освітнього-виховного процесу та заходів за його межами, створення позитивного соціально-розвивального виховного середовища та високий

рівень професійної майстерності науково-педагогічних працівників – наставників, керівників освітнього закладу буде сприяти ефективності громадянського виховання студентської молоді.

Означена нами проблема є актуальною в контексті формування сучасного громадянського суспільства та потребує подальшого дослідження на науково-теоретичному та практичному рівнях.

Використані літературні джерела

1. Волков Г. Н. Этнопедагогика [Электронный ресурс] / Г. Н. Волков. – Режим доступа: http://sbiblio.com/biblio/archive/volkov_etno. – Загл. с экрана.
2. Казаева Е. А. Основные направления развития гражданского воспитания / Е. А. Казаева, Л. А. Дорошук // Проблемы образования, науки и культуры. Педагогика и просвещение. – 2009. – № 4 (68).
3. Коджаспирова Г. Педагогика в схемах, таблицах и опорных конспектах / Г. Коджаспирова. – М. : Арис-пресс, 2006.
4. Крозье М. Народное образование: Бессилие системы / М. Крозье // Высшее образование в России. – 1998. – № 2.
5. Куртц П. Гуманизм и скептицизм – парадигмы культуры третьего тысячелетия [Электронный ресурс] / П. Куртц. – Режим доступа : <http://article.kurts.gumsK.php>. – Загл. с экрана.
6. Мудрик А. В. Введение в социальную педагогику / А. В. Мудрик. – Изд. 2-е, перераб. – М. : Моск. психол.-соц. ин-т, 2009.
7. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. – Київ : Педагогічна думка, 2001.
8. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів. – Харків : Прапор, 2009.
9. Словник освіти / С. Гуд, В. Меркель. – Нью-Йорк, 1973.
10. Сухомлинський В. О. У роздумах сучасних українських педагогів : монографія / упоряд. О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко; авт. кол.: О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко, В. С. Курило, І. Д. Бех та ін. – Луганськ : ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2012.
11. Хартія Ради Європи про виховання демократичної громадянськості та прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.coe.int/t/dg4/education/.edc/Source/Charter/Charterpocket_RU.pdf. – Назва з екрана.
12. Хьюсен Т. Образование в 2000 году. / Т. Хьюсен. – М., 1977.

References

1. Volkov, G. N. *Etnopedagogika [Ethnopedagogy]*. Retrieved from: http://sbiblio.com/biblio/archive/volkov_etno [in Russian].
2. Kazayeva, E. A. & Doroshuk, L. A. (2009). *Osnovnyye napravleniya razvitiya grazhdanskogo vospitaniya [The main areas of development of civic education]*. *Problemy obrazovaniya. nauki i kultury. Pedagogika i prosveshcheniye – Problems of education, science and culture. Pedagogy and education*. 4 (68) [in Russian].
3. Kodzhaspirova, G. (2006). *Pedagogika v skhemakh. tablitsakh i opornykh konspektakh [Pedagogy in diagrams, tables and supporting notes]*. Moscow [in Russian].
4. Krozye, M. (1998). *Narodnoye obrazovaniye: Bessiliye sistemy [Public education: Powerlessness of the system]*. *Vyssheye obrazovaniye v Rossii. – Higher education in Russia*. 2 [in Russian].
5. Kurtts, P. *Gumanizm i skeptitsizm - paradigmy kultury tretyego tysyacheletiya [Humanism and skepticism - paradigms of culture of the third millennium]*. Retrieved from: <http://article.kurts.gumsK.php> [in Russian].
6. Mudrik, A. V. (2009). *Vvedeniye v sotsialnuyu pedagogiku [Introduction to social pedagogy]*. Moscow [in Russian].
7. Yarmachenko, M. D. (Ed.) (2001). *Pedagogichniy slovník [Pedagogical dictionary]*. Kyiv [in Ukrainian].

8. *Psikhologichniy tlumachniy slovník naysuchasnishikh terminiv [Psychological dictionary vocabulary of the most important terms]* (2009). Kharkiv [in Ukrainian].
9. Gud, S. & Merkel, V. (1973). *Slovník osviti [Educational Dictionary]*. New York [in Ukrainian].
10. Sukhomlinskiy, V. O., Savchenko, O. Ya., Kurilo, V. S. & Bekh, I. D. (2012). *U rozдумakh suchasnikh ukraïnskikh pedagogiv [In contemplation of modern Ukrainian teachers]*. Lugansk [in Ukrainian].
11. *Khartiya Radi Ėvropi pro vikhovannya demokratičnoi gromadyanskosti ta prav lyudini [Council of Europe Charter on the Education of Democratic Citizenship and Human Rights]*. Retrieved from: http://www.coe.int/t/dg4/education/.edc/Source/Charter/Charterpocket_RU.pdf.
12. Khyusen, T. (1977). *Obrazovaniye v 2000 godu [Education in 2000]*. Moscow [in Russian].

Teslenko V. Scientific-Theoretical Foundations of Civic Education of Students in Higher Educational Institutions.

Summary.

Civic education of youth has always been, and continues to be, an important segment in theoretical and practical spheres of the integrated activity of educators and scholars. This important form of education is especially topical in the post-Soviet countries, and particularly in Ukraine, which cultivates its own independence in difficult conditions connected with numerous external and internal problems. We believe that in this context it is important to adhere to such an approach, which, being based on the priority of universal values and tolerance to different socio-political views in the state, will contribute to the consolidation of the unity of citizens and, above all, of the younger generation. This article reveals the essence of civic education from the perspective of these extremely important positions of the young state and real international experience. Furthermore, different views of European scholars on the multifaceted nature of this phenomenon are highlighted; the main goal, tasks, methodological approaches (person-centred, system, activity, value-based), scientific principles (integrity and consistency of educational and teaching processes; recognition of and respect for the civic rights of the young person; democratization; social orientation of education; variability; the unity of educational influences) are determined with regard to the organization of this work during the study of students at higher educational institutions. The importance of understanding that the organization and implementation of civic education of students, as an objectively existing developing social and pedagogical process, require a scientifically-grounded, professional approach based on comprehensiveness and consistency is emphasized. The emphasis is placed on the fact that the multi-faceted process of civic education should be oriented towards the development of cognitive, value-based, motivational and practical spheres of young people personalities, which will contribute to the formation of the foundations of their citizenship. It is noticed that from the perspective of the effectiveness of achieving the desired positive result, it is important to combine harmoniously all the possibilities of a holistic educational process, socio-educational university environment and the high professionalism of academic staff and institution authorities. At the end of the analysis, appropriate conclusions are drawn.

Key words: *civic education; citizenship; democratic society; educational brought up process; patriotism; law; morality; national and universal values; educational environment; student government; professionalism.*

Тесленко В. Научно-теоретические основы гражданского воспитания студентов в высших учебных заведениях.

Аннотация.

Гражданское образование молодежи всегда было и остается важным сегментом в теоретической и практической сферах интегрированной деятельности педагогов и ученых. Эта важная форма образования особенно актуальна в постсоветских странах, и особенно в Украине, которая развивает собственную независимость в сложных условиях, связанных с

многочисленными внешними и внутренними проблемами. Мы считаем, что в этом контексте важно придерживаться такого подхода, который, опираясь на приоритет общих ценностей и толерантность к различным общественно-политическим взглядам в государстве, будет способствовать единству граждан и, прежде всего, молодого поколения.

Ключевые слова: гражданское образование; гражданство; демократическое общество; учебно-воспитательный процесс; патриотизм; право; нравственность; общечеловеческие и общечеловеческие ценности; образовательная среда; студенческое правительство; профессионализм.

Стаття надійшла до редколегії 19 вересня 2018 року.

УДК 37.091.212/3

Таїсія Грицишина,
ORCID ID 0000-0002-2150-6348
Юліана Савченко,
ORCID ID 0000-0001-5503-1953
м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ТА МЕТОДИ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ СТАРШИХ КЛАСІВ

Анотація.

У статті проаналізовано проблеми професійного вибору обдарованих підлітків, психологічні особливості їх професійного самовизначення. Розкрито поняття, які визначають зміст і задачі професійної діагностики та профконсультування старшокласників.

Ключові слова: інтелектуально обдаровані старшокласники; профорієнтація; професійне самовизначення; професійна інформація; комплексна професійна діагностика.

Необхідність вивчення, аналізу та розв'язання проблеми профорієнтації зумовлена зміною стану та тенденцій розвитку національної економіки в цілому і ринку праці зокрема, а також підготовки молодого покоління до майбутньої професійної діяльності.

У державній концепції системи професійної орієнтації зазначено, що професійна орієнтація населення є науково обґрунтованою системою взаємопов'язаних економічних, соціальних, медичних, психологічних і педагогічних заходів, спрямованих на активізацію процесу професійного самовизначення та реалізацію здатності до професійної діяльності особистості, виявлення її здібностей, інтересів, можливостей та інших чинників, що впливають на вибір професії. Необхідно зважати на той факт, що кількість професій швидко змінюється. Науковці зазначають, що впродовж кожних 10 років виникає приблизно 5000 нових професій, причому зазначають змін характер і зміст діяльності в межах як нових, так і старих професій. Більшість назв нових професій є запозиченими з досвіду зарубіжних фірм, а деякі є модифікованими назвами професій, які вже існують.

Інтелектуально обдарованому підлітку легше і важче обрати власний життєвий шлях. Важче йому може бути, тому що можливості вибору здаються йому безмежними, а легше, тому що можливості дійсно, якщо не й безмежні, то досить широкі. З огляду на це, постає чітка необхідність у розумінні специфіки професійного вибору в підлітків із високими здібностями, у визначенні стратегій діяльності головних учасників освітнього процесу: вчителів, психологів, самих підлітків і батьків.